

РАДЯНСЬКИЙ РУХ ОПОРУ

УДК 94(477):356.15(477.52)

© Олексій ВЕРБОВИЙ

ПЕРШИЙ РЕЙД СУМСЬКОГО ПАРТИЗАНСЬКОГО З'ЄДНАННЯ ПІД КОМАНДУВАННЯМ С.А. КОВПАКА ДО ПРАВОБЕРЕЖНОЇ УКРАЇНИ

У статті проаналізовано рейдову діяльність Сумського партизанського з'єднання на початковому етапі його існування. Розкрито питання підготовки, перебігу та результатів рейду до Правобережної України 26 жовтня – 26 листопада 1942 р. Простежено бойову, диверсійну, розвідувальну діяльність. Визначено основні проблеми, здобутки та прорахунки з'єднання С.А. Ковпака – С.В. Руднева, що лягли в основу розробки стратегії і тактики рейдової діяльності радянських партизанських з'єднань.

Ключові слова: Друга світова війна, партизанський рух опору, Путивльський партизанський загін, Сумське партизанське з'єднання, Правобережна Україна, рейд.

Історія Другої світової війни, попри значну кількість наукових досліджень, залишається вельми актуальною проблемою серед науковців і має потужний суспільний запит. Серед цілої низки тем з історії України 1939–1945 рр., які потребують об'єктивного, неупередженого підходу фахівців, одна з важливих – радянський партизанський рух. Нині опубліковано чимало праць, присвячених перегляду кількісного та якісного складу партизанських формувань, переоцінці бойової та диверсійної діяльності, вивченню побутових умов, стосунків із місцевим населенням та представниками українського національно-визвольного руху, порушено інші малодосліджені питання [1–11; 13–17; 30]. Окрім загальних аспектів історії радянського партизанського руху в Україні, уваги науковців потребують і окремі партизанські з'єднання та загони. І насамперед йдеться про бойовий шлях одного з найуспішніших партизанських з'єднань – Сумського (1-ї Української партизанської дивізії імені двічі Героя Радянського Союзу С.А. Ковпака). На сучасному етапі, маючи доступ до документів зарубіжних і вітчизняних центральних, регіональних, галузевих архівних установ, використовуючи дослідження істориків попередніх періодів та публікації щоденників, спогадів, мемуарів командирів і бійців з'єднання, ми маємо й можливості для

неупередженого та ґрунтового аналізу історії становлення, розвитку, бойової діяльності з'єднання С.А. Ковпака – С.В. Руднева.

Метою цієї розвідки є аналіз підготовки, перебігу та результатів першого рейду Сумського партизанського з'єднання під командуванням С.А. Ковпака – С.В. Руднева до Правобережної України 26 жовтня – 26 листопада 1942 р.

Сумське партизанське з'єднання розпочало рейдову діяльність іще наприкінці 1941 р., під тиском німецьких сил відступивши на північ, у сусідні області Росії. Після бою 1 грудня 1941 р., коли Путивльський партизанський загін під командуванням С.А. Ковпака та С.В. Руднева оточили каральні підрозділи в Спадщанському лісі, було вирішено вийти в рейд у Брянські ліси [20, 32]. У ніч на 2 грудня загін вирушив на північ і вже 6-го числа прибув у район Хінельських лісів і розташувався в с. Хвощовка Севського району Орловської області. Так почався перший рейд путивльських партизанів, одним із завдань якого було збереження сил для дальшої боротьби. Путивльський партизанський загін подолав 160 км, перетнув Путивльський, Шалигинський, Червоний райони Сумської області й вийшов у Севський район Орловщини. Перебуваючи 8–28 грудня в Хінельських лісах, загін здійснив там низку бойових операцій, розгромивши поліцію в навколишніх селах. У результаті цього було поповнено продовольчі запаси та забезпечено особовий склад обмундируванням, озброєнням, боєприпасами, гужовим транспортом.

28 грудня 1941 р. командування Путивльського партизанського загону вирішило зробити рейд із Хінельських лісів назад у Путивльський район [20, 39–40]. Пройшовши півднем Орловської та Курської областей, Путивльський загін 10 січня 1942 р. перетнув Глухівський район Сумської області та вступив на територію Путивльщини: 12 січня він дислокувався в с. Кагань, 16–17 січня – у с. Бруски Путивльського району. У період перебування на Сумщині в лютому 1942 р. відбулось організаційне оформлення Путивльського об'єднаного партизанського загону (пізніше він почав називатися Сумським партизанським з'єднанням) – у спосіб долучення місцевих районних партизанських груп.

У наступний період Сумське партизанське з'єднання проводило регіональні рейди в межах Сумської, Орловської та Курської областей. Однією з причин цього була потреба в маневруванні під тиском ворога. 9 березня 1942 р. командування з'єднання вирішило «для поповнення загону боєприпасами та озброєнням, а також для концентрації загону в одному місці, де необхідно надати бійцям відпочинок та санітарну обробку», знову передислокуватися до с. Хвощовка Орловської області [20, 120].

Після нетривалого відпочинку, 21 березня з'єднання вирушило до с. Алешковичі Брянської області, щоправда, через влаштовану ворогом засідку маршрут довелося змінити [20, 129–31]. Уже 22 березня Путивльський об'єднаний партизанський загін зупинився в с. Пигарівка Середино-Будського району Сумської області, а потім аж до середини травня перебував у районі с. Стара Гута [20, 132–173]. 15 травня «для дальшої бойової оперативної роботи» вирішили

передислокуватись із півдня Брянських лісів до Путивльського району [20, 173]. Цей рейд тривав 70 днів і проходив південними районами Орловщини та північними – Сумщини. У цей час особовий склад з'єднання збільшився від 745 до 1328 осіб. Партизани знищили 4 залізничні та 22 дерев'яні мости, 2 пороми, 5 танків, 25 автомашин із військовим вантажем, пустили під укіс 5 військових ешелонів, розгромили кілька гарнізонів [17, 51]. 25 травня вони вступили до Спадщанського лісу, а наступного дня – до м. Путивль [20, 186].

У цей період Путивльський об'єднаний партизанський загін базувався на території Сумської області: Путивльський загін – у Спадщанському лісі Путивльського району, Глухівський – у лісі Довжик Глухівського, Шалигинський – у лісі Мариця Шалигинського, Кролевецький – у Морозівському лісі Кролевецького, Конотопський – у лісі Займа Путивльського району. Партизани маневрували в межах Путивльського, Шалигинського, Глухівського, Кролевецького, Конотопського районів Сумської та Глушковського і Крупецького – Курської області на території північніше залізниці Київ – Воронеж [20, 202].

Як бачимо, впродовж першого року діяльності Сумського партизанського з'єднання його рейди були регіональними. Після створення 30 травня 1942 р. Українського штабу партизанського руху (УШПР) та 2 жовтня 1942 р. – нелегального Центрального комітету (ЦК) КП(б)У, на які було покладено організаційну й керівну роль у партизанській боротьбі на території України, рейди партизанських з'єднань стали плановими та цілеспрямованими, почали набувати оперативно-стратегічного характеру.

22 серпня 1942 р. командир Сумського партизанського з'єднання С.А. Ковпак відбув до Москви, де 31 серпня – 2 вересня проходила нарада Центрального комітету ВКП(б) із представниками підпільних організацій і командирами та комісарами найбільших партизанських з'єднань України, Білорусії, Орловської та Смоленської областей Росії. Результатом цієї зустрічі став рейд партизанських з'єднань під командуванням С.А. Ковпака та О.М. Сабурова (Житомирське партизанське з'єднання) до Правобережної України, який дістав назву «Сталінський» (26 жовтня – 26 листопада 1942 р.).

Наказом головнокомандувача партизанського руху К.Є. Ворошилова та начальника Центрального штабу партизанського руху П.К. Пономаренка від 15 вересня 1942 р. об'єднаному партизанському загону Ковалю (С.А. Ковпака), у взаємодії із загonom Сабаніна (О.М. Сабурова) було наказано вийти до населених пунктів Людвинівка Овруцького району та Давидки Коростенського району Житомирської області, а також Мухоеди Гомельської області Білорусії. Завдання було таке: «1. [...] проведення диверсійної роботи на залізничних магістралях: а) Коростень – Київ, б) Житомир – Фастів, в) Овруч – Чернігів та на шосейних дорогах а) Давидки – Чернігів, б) Овруч – Коростень. 2. Підготувати посадочні майданчики для літаків у районі Мухоеди, Красновка чи в інших зручніших найближчих пунктах розташування загону. 3. Відновити зв'язок з

діючими партизанськими загонами на шляху свого руху і насамперед із загonom Федорова» тощо [19, 15–15 зв.].

Під час підготовки до рейду в Сумське партизанське з'єднання прибув уповноважений УШПР та член нелегального ЦК КП(б)У І.К. Сиромолотний, щоб перевірити готовність обох з'єднань до маршу, допомогти з доукомплектуванням особовим складом і поповненням арсеналу зброї та надати допомогу в організації переходу через Дніпро. За його висновками було вирішено відмовитися від попередньої ідеї спільного керування з'єднаннями С.А. Ковпака та О.М. Сабурова й рухатись окремо, підтримуючи між собою зв'язок. Окрім того, УШПР рекомендував уникати сутичок із німцями й зосередити сили на нових районах перебування партизанів.

Напередодні виходу в рейд у Сумському партизанському з'єднанні було проведено низку заходів, зокрема 15 вересня 1942 р. в райони Орловської області відправлено 58 партизанів і членів їхніх сімей, із яких 7 жінок із дітьми та 8 вагітних; 25 вересня у глиб СРСР евакуйовано ще 6 поранених і хворих партизанів, 1 жінку з дитиною та 2 вагітних; у ніч із 4 на 5 жовтня в радянський тил переправлено 52 поранених партизанів [20, 281–284].

20–21 жовтня спеціальна комісія провела плановий огляд наявності та стану особового складу всіх підрозділів з'єднання, кінного складу, зброї, возів, боєприпасів і продовольства, а також стану спорядження, взуття й озброєння партизанів [23, 8].

Для «забезпечення маскуванню на марші та під час перебування в районі дії партизанських загонів» 23 жовтня 1942 р. з'єднання дістало назву «військова частина № 00105», а його загони почали називатися батальйонами, оперативні групи – ротами з порядковим номером: Путивльський партизанський загін – 1-й батальйон, Глухівський загін – 2-й батальйон, Шалигинський загін – 3-й батальйон, Кролевецький загін – окрема рота. Командирам і партизанам заборонялося вживати прізвища особового командного складу, називати годилося тільки їхні військові звання чи посади [20, 298–299]. Окрім того, «для забезпечення маскуванню на марші, враховуючи можливість пеленгування противником радіостанцій і тим самим розшифровки маршруту руху партизанських загонів, а також з метою економії живлення», категорично заборонялася робота рацій загонів та груп, що були прикомандировані до Сумського партизанського з'єднання на весь час переходу. Для зв'язку залишалася тільки одна рація [20, 302–303].

26 жовтня 1942 р. Сумське партизанське з'єднання (військова частина №00105) вийшло в рейд на правий берег Дніпра в район Олевськ – Сарни у складі Путивльського (командир С.А. Ковпак, комісар С.В. Руднев, начальник штабу Г.Я. Базима), 1-го Глухівського (командир П.Л. Кульбака, комісар П.Г. Шульга, начальник штабу І.Є. Лисиця), Шалигинського (командир О.Я. Саганюк, комісар Ф.Д. Матющенко, начальник штабу Ф.С. Фесенко) та Кролевецького (командир В.П. Кудрявський, комісар І.Г. Токар, начальник штабу П.Є. Брайко)

загонів. Конотопський загін під командуванням В.П. Кочемазова, 2-й Глухівський загін під командуванням І.В. Чубуна та Шалигинський загін ім. В.І. Леніна під командуванням М.І. Ганзіна, що входили до складу з'єднання, були залишені для продовження бойової діяльності в Сумській області. Разом зі з'єднанням рухалися дві групи, що мали спецзавдання: одна – від Народного комісаріату внутрішніх справ СРСР; друга – від розвідувального відділу Брянського фронту [21, 42]. Загалом у рейд вирушило 1084 партизани з'єднання [9, 128].

У ніч із 26 на 27 жовтня 1942 р. Сумське партизанське з'єднання покинуло Брянські ліси, пройшло між селами Голубівка, Чернацьке, Жихове Середино-Будського району Сумської області й наблизилося до Ямпільських лісів у районі сіл Папірня та Білиця Ямпільського району. Наступної ночі партизани перетнули залізницю Ямпіль – Шостка, розгромивши ст. Ямпіль (підірвали водокачку, знищили 4 стрілки станції, 3 вагони із зерном, спалили 2 продовольчі склади та 1200 т сіна). Окрім того, впродовж 26 жовтня – 1 листопада вони висадили в повітря 2 залізничні мости й 2 мости на шосейних дорогах, знищили лінію зв'язку загальною довжиною 3 км на 16 напрямках, телефонно-телеграфну станцію та радіостанцію, 4 вантажні та 1 легкову автомашини, мотоцикл, трактор, станковий кулемет. Було вбито 117 німецьких солдатів та офіцерів, захоплено 5 кулеметів та 1 ротний міномет, 148 мін, 30 гвинтівок та 8 пістолетів, 5 тис. патронів. Населенню роздали 650 т хліба [18, 25; 26, 58].

Після нетривалого перепочинку 30 жовтня з'єднання перейшло залізницю на перегоні Кролевець – ст. Терещенська й зупинилося за 5 км від м. Кролевець. Глухівським і Кролевецьким загонами були захоплені переправа через р. Реть та с. Реутинці. У ніч на 31 жовтня з'єднання форсувало р. Десна мостом на шляху Короп – Оболоння, після чого знищило міст і всі засоби переправи. Крім того, партизани розгромили гарнізони поліції в селах Лукнів, Вільне, Черешеньки; населенню навколишніх сіл було роздано зерно зі складів. Окрім того, вони влаштувавши засідку, знищили 3 автомашини польової жандармерії, у яких перебувало 18 осіб [18, 26].

3 листопада Сумське партизанське з'єднання досягло містечка Нові Боровичі Щорського району Чернігівської області, підірвало там спиртовий завод, спаливши 26 т спирту. У ніч на 4 листопада партизани форсували р. Снов та залізничне полотно Бахмач – Гомель, пустили під укіс ворожий військовий ешелон біля ст. Камка та підірвали залізничний міст. У ніч на 7 листопада з'єднання перетнуло залізницю та шосейну дорогу Чернігів – Гомель [18, 26; 26, 59–60].

7 листопада, висадившись на правому березі Дніпра, група автоматників захопила гарнізон поліції в районному центрі Гомельської області м. Лоев і підготувала переправу. Починаючи з ночі на 8 листопада впродовж трьох днів з'єднання переправлялося на правий берег Дніпра. У Лоеві було знищено лісопильний завод, електростанцію, млин, маслоробню, вузол зв'язку, друкарню. Населенню роздали велику кількість хліба, солі та інших харчових

продуктів із німецьких складів, а також корів і свиней. Партизани теж запаслися продовольством, вовною, худобою [18, 27].

Наступними днями підрозділи Сумського партизанського з'єднання влаштували диверсії в навколишніх районах. У період 5–10 листопада партизани знищили залізничний міст на перегоні Ріпки – Горностаївка, спалили міст на шосейній дорозі Чернігів – Гомель біля с. Пилипча, пустили під укіс ешелон на перегоні Городня – Камка, знищили 2 бронемашини та 2 автомашини; захопили трофеї: 3 автомашини, 6 кулеметів, 28 гвинтівок, 6 пістолетів, 4600 патронів [26, 60]. За період від 10 до 20 листопада з'єднання також знищило спиртзавод у с. Солтаново Речицького району, підірвало 2 залізничні мости на лінії Василевичі – Хойники загальною довжиною 60 м та 9 мостів на ґрунтових і шосейних дорогах загальною довжиною 187 м, знищило 4,5 км ліній зв'язку на 10 напрямках, 4 вантажні та 1 легкову автомашину, було вбито 146 ворожих солдатів та офіцерів. Узято трофеї: друкарську машинку, 8 гвинтівок, 300 кг бензину та іншого військового майна. Захоплено 2 відгодівельні бази, де забрано 190 корів, 50 свиней, 70 гусей [26, 64–64 зв.; 29, 3].

19 листопада з'єднання по льоду перейшло р. Прип'ять біля с. Барбаров Наровлянського району Поліської області Білорусії. 22 листопада партизани досягли Лельчицького району тієї самої області й у ніч на 23 листопада ввійшли до с. Буйновичі, гарнізон якого відступив без бою. У ніч на 26 листопада з'єднання розгромило гарнізон у м. Лельчиці. Там було зруйновано шкіряний і лісопильний завод, пошивні майстерні, маслоробні, електростанцію, поштово-телеграфний вузол зв'язку, спалено 7 будинків німецьких установ, підірвано та спалено міст на р. Уборть. У результаті бою партизани знищили весь гарнізон (за різними даними, від 200 до 500 ворожих солдатів та офіцерів). Окрім того, було захоплено численні трофеї, зокрема: 45-мм гармату й 40 снарядів до неї, 4 кулемети, 3 автомати, 150 гвинтівок, 18 пістолетів, 4 автомашини, 2 мотоцикли, 50 велосипедів, 7 радіоприймачів та 2 рації, багато харчових продуктів (400 т хліба, з яких 350 т було спалено, 15 ц вершкового масла, 14 ц меду, 60 ц цукру), багато іншого майна та обмундирування [22, 43–44; 26, 67–68; 28, 144]. Зерно та харчі зі складів були роздані містянам і мешканцям навколишніх сіл. Втрати партизанів у бою становили вбитими 8 і пораненими 17 осіб, із яких 4 померли пізніше від ран [22, 44–45].

Після розгрому Лельчицького гарнізону з'єднання прибуло до пункту призначення – у район Олевськ – Сарни, зайняло своїми підрозділами села Глушковичі, Милошевичі, Приболовичі Лельчицького району Поліської області. Партизани розгорнули активну бойову та диверсійну діяльність. За час дислокації в цій зоні, від 28 листопада до 23 грудня 1942 р., були знищені залізничні мости через р. Горинь на перегоні Сарни – Луцьк та біля с. Дубровиця, міст на перегоні Сарни – Ковель біля ст. Антонівка, мости біля ст. Немовичі на дорозі Сарни – Ровно та біля ст. Клесів на дорозі Сарни – Коростень [18, 28].

Окрім завдань бойової та диверсійної діяльності, перед партизанами стояло ще й завдання здобути під час рейду розвідувальні дані та передати їх у центр. У зведенні від 4 листопада повідомляли про ситуацію в населених пунктах Ямпіль, Шостка, Глухів, Сновськ (про кількість ворожих сил, роботу заводів із виготовлення мила та сірників у м. Шостка, наявність продуктових складів тощо). 12 листопада інформували про ситуацію на залізниці та автомагістралях сполученням Гомель – Чернігів, Гомель – Київ, Гомель – Василевичі, Калинковичі – Гомель (рух німецьких ешелонів та автомашин, їхній вантаж, маскування тощо); про кількісний склад жандармерії та поліції в населених пунктах, їхнє озброєння; про наявність у Чернігові та Гомелі постійних гарнізонів для охорони міст і залізничних станцій чисельністю 1,5–2 тис. осіб, здебільшого із чехів та угорців і меншою мірою з німців тощо [26, 61–62]. 24 листопада командування з'єднання повідомляло: «Райони Поліської області насичені словаками, латишами, які здебільшого перебувають при районних центрах, де зосереджені продуктові бази: зерно, худоба, птиця. Німців малі кількість, у середньому 25 осіб на район, які займаються господарськими питаннями та боротьбою з партизанами. По районах Білорусії та України йде масова мобілізація цивільного населення – чоловіків та жінок, починаючи від підлітків і закінчуючи 45 роками, для відправлення в Німеччину з примусу зброєю. За останній тиждень листопада йде форсування вивозу хліба, худоби, птиці в Німеччину» [26, 65].

Під час «Сталінського» рейду до Правобережної України Сумське партизанське з'єднання за місяць пройшло 835 км територією Сумської, Чернігівської, Гомельської та Поліської областей і досягло Житомирської області, форсувало річки Десну, Снов, Дніпро, Прип'ять, Уборть [27, 3]. За даними командування з'єднання зі звіту про бойову діяльність, підготовленого в 1944 р., було вбито 7216 ворожих солдатів та офіцерів, із яких 702 – в ешелонах, знищених і пущених під укіс; ліквідовано 1 нафтосховище, 2 спиртові заводи, 1 хлібозавод, 2 маслозаводи, 1 шкіряний та 5 лісопильних заводів, 175 т різного пального, 18 танків і бронемашин, 3 літаки, 63 автомашини, 25 тракторів і тягачів; знищено 6 станцій, 240 м залізничного полотна, 14 ешелонів, 13 паровозів, 225 вагонів та платформ в ешелонах і 113 вагонів та цистерн на станціях, 7 вузлів зв'язку, 13 німецьких гарнізонів; а також 698 т продовольства, 13 гармат, 4 міномети, 1 тис. мін до мінометів, 51 кулемет, 50 автоматів, 757 гвинтівок і пістолетів, 400 тис. різних патронів, 1500 снарядів та ін. Партизанами були захоплені трофеї: 1727 т продовольства, 3 гармати, 5 мінометів і 392 міни до них, 61 кулемет, 19 автоматів, 717 гвинтівок та пістолетів, 243 ручні гранати, 4 рації, 6 ракетниць та 155 ракет, 121,3 тис. різних патронів та 915 снарядів і багато іншого військового майна, спорядження та боеприпасів [18, 67–69]. Щоправда, слід зазначити, що в низці документів ранішого періоду (рапорти, звіти, повідомлення, а також накази по військовій частині № 00105) містяться інші дані кількісних показників щодо результатів цього рейду [22, 3–5; 25, 3; 27, 3–4].

Під час рейду партизани з'єднання здобули унікальний досвід бойової, диверсійної, розвідувальної діяльності в глибокому тилу ворога. Його особовий склад збільшився на 35 %. Лише наказом по військовій частині № 00105 від 29 листопада 1942 р. до неї було зараховано 146 осіб [22, 46–54]. А станом на 1 грудня 1942 р. з'єднання налічувало 1469 партизанів (Путивльський загін – 800, Глухівський – 255, Шалигинський – 253, Крелевецький – 161) [26, 76–77 зв.]. Утрати від початку діяльності з'єднання й на момент завершення рейду становили 178 осіб убитими, 291 пораненими і 53 зниклими безвісти [26, 75].

Слід зазначити й те, що під час рейду далися взнаки певні недоліки та прорахунки, зокрема в доборі кадрів. Часто це не лише впливало на хід бою, а й призводило до людських утрат. Щоб уникнути таких жертв, командувачі вдавалися до різних заходів. Наприклад, під час виконання операції зі знищення ст. Демехи й мосту на р. Ведрич за 2 км на схід від станції, а також спиртзаводу в с. Солтаново в ніч із 15 на 16 листопада, командир 3-го батальйону А.Я. Саганюк не виконав поставленого завдання, що спричинило втрати серед партизанів. Його поведінка була розцінена командуванням з'єднання як «боягузтво, що межує зі зрадою». На місце А.Я. Саганюка призначили Ф.Д. Матющенко, комісаром батальйону замість якого відтак став Ф.С. Фесенко, котрий доти обіймав посаду начальника штабу; виконувачем обов'язків начальника штабу батальйону призначили Ф.Д. Горкунова [21, 50].

Під час операції в м. Лельчиці в ніч із 25 на 26 листопада командир 3-го батальйону Ф.Д. Матющенко, не зваживши на накази помічника начальника штабу з розвідки Ф.Д. Горкунова та штабу з'єднання, не встановив так званий ліктевий зв'язок із 5-ю ротою і зволікав із завершенням операції, а до того ж не підтримав вогнем роту 1-го стрілецького батальйону, що призвело до втрат у його особовому складі [21, 60 зв.].

Під час бойової операції в с. Буйновичі в ніч на 23 листопада до самовільних дій вдався командир 2-го батальйону П.Л. Кульбака, через що штаб з'єднання не зміг оперативного керувати всіма підрозділами й виникла перестрілка між 1-м та 2-м батальйонами. Оцінюючи таку поведінку, командування з'єднання в наказі зазначало: «Випадок бою між своїми підрозділами при наявності бойового наказу можна оголосити лише безвідповідальністю, цілковитою воєнною безграмотністю та злочинною халатністю командування 2-го батальйону». Для запобігання таким випадкам у майбутньому наказом по військовій частині № 00105 від 2 грудня 1942 р. командуванню 2-го батальйону було оголошено: командирові П.Л. Кульбаці – «сувора догана з останнім попередженням», комісару П.Г. Шульзі та начальникові штабу І.Є. Лисиці – догани [21, 62].

На окрему увагу заслуговує питання взаємин радянських партизанів з українськими націоналістами. Перші рейди у Правобережжю, а потім і в Західну Україну, спричинилися до розроблення ЦК КП(б)У та УШПР тактики поведінки з націоналістичними формуваннями. Уже 11 грудня 1942 р. голова Ради народних комісарів УРСР Л.Р. Корнієць та начальник УШПР Т.А. Строкач надіслали

командирам партизанських з'єднань С.А. Ковпаку, С.Ф. Маликову та О.М. Сабурову телеграму: «Уважно розберіться з фактичним станом загонів українських націоналістів, котрі діють у Житомирській, Ровенській та інших областях. Дізнайтесь про кількість, чисельність, озброєння загонів, звідки прибули, чи місцеві жителі, ставлення до них населення. Чи ведуть насправді націоналісти боротьбу проти німців, [яким є] ставлення останніх до націоналістів. Повідомте вашу думку про методи боротьби та розкладання націоналістичних загонів і залучення їх до боротьби проти німців. Здійсніть заходи щодо пильності, не дозволяючи проникненню агентури до партизанських загонів» [12, 195–196]. А вже 18 грудня Т.А. Строкач затребував від командирів партизанських загонів інформацію про те, що «зроблено з розкладання націоналістичних формувань, каральних органів, чи були випадки добровільного їхнього переходу на бік партизанів» [24, 37].

Урешті навесні 1943 р. партійне керівництво остаточно сформувало своє ставлення до українських націоналістичних сил. У телеграмі першого секретаря ЦК КП(б)У М.С. Хрущова командуванню партизанських загонів від 23 березня 1943 р. було вказано: «Перше. Всіма способами викривати керівників цих формувань – буржуазних націоналістів як ворогів українського народу, німецьких агентів. Це необхідно проводити способом посилення агентурної роботи, поширення листівок і т. ін. Друге. Не вступати в контакт із цими загонами. Третє. Не виступати збройно проти цих загонів, якщо самі вони на Вас не нападають, пам'ятаючи, що зараз нашим головним і основним завданням є розгром фашистської Німеччини та вигнання німецьких окупантів з нашої території» [19, 8–9].

Отже, напередодні виходу Сумського партизанського з'єднання в рейд до Правобережної України, що припав на завершення першого року його існування, партизани вже мали певний досвід проведення рейдів, здобутий завдяки постійному маневруванню в межах Сумської та південних районів Курської й Орловської областей. Рейд до Правобережної України, який дістав назву «Сталінський», був першим цілеспрямованим маневром радянських партизанів України, виконаним за розпорядженням вищого керівництва партизанського руху опору. Від 26 жовтня 1942 р. впродовж 30 днів сумські партизани під командуванням С.А. Ковпака подолали маршрут від Брянських лісів до Правобережної України, в район білорусько-українського Полісся: пройшли Сумською, Чернігівською, Гомельською, Поліською, Київською, Житомирською, областями – територіями України та Білорусії. Одним із позитивних результатів цього рейду вважається перетворення Полісся на партизанський край, звідки загоони та з'єднання в 1943–1944 рр. здійснювали рейди в західні та південно-західні райони України. «Сталінський» рейд справді мав оперативно-стратегічний характер, а з огляду на брак інформації у вищого радянського партійного та військового керівництва щодо ситуації на території Правобережної України його наслідки були навіть неочікуваними. Розвідувальні дані, здобуті під час рейду, стали важливим інформаційним ресурсом для розроблення УШПР дальших оперативних планів

партизанської боротьби, допомогли врахувати проблеми й недоліки в організації та керуванні. Водночас рейд Сумського партизанського з'єднання до Правобережної України показав необхідність ретельної підготовки особового складу до таких маршів – у сенсі як добору кадрів, так і забезпечення партизанів зброєю, боеприпасами, мінно-підривними засобами, встановлення зв'язку із центром, урахування регіональних особливостей, уникнення невинуватих утрат особового складу тощо.

Джерела та література:

1. Білоус О.П. Початок бойової діяльності та перші бойові рейди Сумського партизанського з'єднання в 1941–1942 рр. / О.П. Білоус // Гуржіївські історичні читання. – 2013. – Вип. 6. – С. 325–328.
2. Від Полісся до Карпат: Карпатський рейд Сумського партизанського з'єднання під командуванням С.А. Ковпака (червень – вересень 1943 р.) очима учасників, мовою документів / Упоряд.: А.В. Кентій, В.С. Лозицький; І.Ф. Курас (голова ред. кол.); Центральний державний архів громадських об'єднань України. – К.: Парламентське видавництво, 2005. – 304 с.
3. Власенко С.І. Радянський партизанський рух опору в період звільнення території України та країн Центральної і Південно-Східної Європи (1943–1945 рр.) / С.І. Власенко // Архіви України. – 2015. – № 3. – С. 69–79.
4. Вронська Т.В. Специфічні форми і методи боротьби радянських партизанів на території окупованої України / Т.В. Вронська // Сторінки воєнної історії України: зб. наук. праць. – К., 2010. – Вип. 13. – С. 185–201.
5. Дахненко М.В. Життя та діяльність С.А. Ковпака (1887–1967 рр.): дис. ... канд. іст. наук / М.В. Дахненко; Київський національний університет імені Тараса Шевченка. – К., 2013. – 192 с.
6. Дученко Ю.М. Розвиток форм і способів антифашистської боротьби на території України в роки Другої світової війни (1941–1945 рр.) / Ю.М. Дученко: дис. ... канд. іст. наук. – Черкаси, 2009. – 176 с.
7. Капась І.А. Радянський рух Опору в Україні: організація, легітимізація, меморіалізація (1941–1953 рр.): монографія / І.А. Капась. – К.: К. І. С., 2016. – 208 с.
8. Кентій А.В., Лозицький В.С. Боротьба в тилу нацистських окупантів в Україні: радянські партизани у 1941–1944 рр. / А.В. Кентій, В.С. Лозицький // Україна в Другій світовій війні: погляд з ХХІ ст. Історичні нариси. Книга перша. – К.: Наукова думка, 2011. – С. 512–541.
9. Кентій А.В., Лозицький В.С. Війна без пощади і милосердя: Партизанський рух в тилу вермахту в Україні. 1941–1944 рр. / А.В. Кентій, В.С. Лозицький. – К.: Генеза, 2005. – 408 с.
10. Кентій А.В., Лозицький В.С., Слободянюк М. Радянський рух Опору на окупованій території України [Текст] / А.В. Кентій, В.С. Лозицький, М. Слободянюк; НАН України, Інститут історії України. – К.: [б. в.], 2010. – 97 с.
11. Кентій А., Лозицький В. Радянські партизани 1941–1944: світло й тіні / А. Кентій, В. Лозицький. – К.: [б. в.], 2010. – 80 с.
12. Кентій А.В. Українська повстанська армія в 1942–1943 рр. / А.В. Кентій; відп. ред. С.В. Кульчицький; НАН України, Інститут історії України – К.: [б. в.], 1999. – С. 195–196.

13. Коваль М.В. *Україна в Другій світовій і Великій Вітчизняній війнах (1939–1945 рр.)* / М.В. Коваль. – К.: Альтернативи, 1999. – 336 с.
14. Лисенко О.Є. *Джерелознавчі аспекти дослідження історії партизанського руху в Україні 1941–1944 рр.* / О.Є. Лисенко // *Спеціальні історичні дисципліни: питання теорії та методики.* – К., 2001. – № 7. – С. 79–93.
15. Лозицький В.С. *До питання про загальну чисельність партизанів УРСР у роки Великої Вітчизняної війни (1941–1945 рр.)* / В.С. Лозицький. – *Український історичний журнал.* – 2011. – № 6. – С. 152–171.
16. *Партизанская война на Украине: Дневники командиров партизанских отрядов и соединений. 1941–1944* / Колл. составит.: О.В. Бажан, С.І. Власенко, Л.В. Легасова, В.С. Лозицкий (рук.). – М.: Центрполиграф, 2010. – 670 с.
17. *Україна партизанська 1941–1945. Партизанські формування та органи керівництва ними* / Авт.-упоряд.: В.С. Лозицький та ін.; редкол.: В.А. Смолій (голова) та ін.; *Центральний державний архів громадських об'єднань України.* – К.: Парламентське видавництво, 2001. – 319 с.
18. *Центральний державний архів громадських об'єднань України (ЦДАГО України).* – Ф. 63. – Оп. 1. – Спр. 1. – 91 арк.
19. Там само. – Спр. 7. – 43 арк.
20. Там само. – Спр. 8. – 303 арк.
21. Там само. – Спр. 12. – 183 арк.
22. Там само. – Спр. 14. – 323 арк.
23. Там само. – Спр. 29. – 173 арк.
24. Там само. – Спр. 32. – 82 арк.
25. Там само. – Спр. 36. – 149 арк.
26. Там само. – Спр. 37. – 194 арк.
27. Там само. – Спр. 42. – 27 арк.
28. Там само. – Спр. 44. – 172 арк.
29. Там само. – Спр. 48. – 72 арк.
30. Чайковський А.С. *Невідома війна (Партизанський рух в Україні 1941–1945 рр. Мовою документів, очима історика)* / А.С. Чайковський. – К.: Україна, 1994. – 255 с.

© Алексей ВЕРБОВОЙ

ПЕРВЫЙ РЕЙД СУМСКОГО ПАРТИЗАНСКОГО СОЕДИНЕНИЯ ПОД КОМАНДОВАНИЕМ С.А. КОВПАКА В ПРАВОБЕРЕЖНУЮ УКРАИНУ

В статтє проанализирована рейдовая деятельность Сумского партизанского соединения на начальном этапе его существования. Исследуются вопросы подготовки, проведения и результатов рейда в Правобережную Украину 26 октября – 26 ноября 1942 г. Рассматривается боевая, диверсионная, разведывательная деятельность партизан. Определены основные проблемы, успехи и неудачи соединения С.А. Ковпака – С.В. Руднева, которые легли в основу разработки стратегии и тактики рейдовой деятельности советских партизанских соединений.

Ключевые слова: Вторая мировая война, партизанское движение сопротивления, Путивльский партизанский отряд, Сумское партизанское соединение, Правобережная Украина, рейд.

© Olexii VERBOVYI

FIRST RAID OF SUMY PARTISAN UNION UNDER COMMAND OF S.A. KOVPAK TO THE RIGHT BANK UKRAINE

The article analyzes the raids activity of the Sumy partisan union at the beginning of its existence. The issue of preparation, courses and results of the raid on Right-Bank Ukraine was revealed, which had happened on October 26 – November 26, 1942, and was named «Stalin». Tracked combat, sabotage, intelligence activities.

The main achievements and connection problems under the command of S.A. Kovpak and S.V. Rudnev during the raid were determined. It was proved that on the eve of the exit of the Sumy partisan union into a raid on the Right Bank Ukraine, which happened at the end of the first year of its existence, the guerrillas already had some experience in carrying out raids, obtained through constant maneuvering within the Sumy and southern regions of the Kursk and Oryol Oblasts. It was determined that the raid on the Right-Bank Ukraine was the first targeted raid of the Soviet partisans of Ukraine, conducted on the orders of the supreme leadership of the guerrilla movement of resistance. The battle route for 30 days was traced, it started from October 26, 1942, along the route from the Bryansk forests to the Right-Bank Ukraine, into the area of the Belarusian-Ukrainian Polissya on the territory of Sumy, Chernihiv, Gomel, Polissya, Kyiv, Zhytomyr regions of Ukraine and Belarus. It is determined that one of the positive results of this raid is the birth of a partisan region in the Polissia, where the partisan detachments and connections in 1943–1944 carried out raids in the western and southwestern regions of Ukraine. It was proved that the Stalinist raid was operational and strategic. Intelligence data obtained during the raid became an important information resource for the development of the Ukrainian partisan headquarters for further operational guerilla warfare plans, and allowed to take into account the problems and miscalculations in the organization and leadership of the guerrilla movement. On the other hand, the raid of the Sumy Partisan Union to the Right-Bank Ukraine showed the proof of needness for thorough training of personnel for such marches and staffing, solving the issues of providing their weapons, ammunition, mines and subversives, establishing contact with the center, taking into account regional peculiarities, avoiding unnecessary personnel losses, etc.

Keywords: Second World War, partisan movement of resistance, Putivl partisan detachment, Sumy partisan union, Right-bank Ukraine, raid.